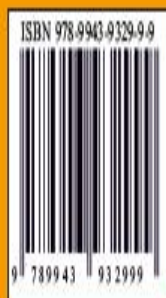

TILNING LEKSIK-SEMANTIK TIZIMI,
QIYOSIY TIPOLOGIK IZLANISHLAR
VA ADABIYOTSHUNOSLIK
MUAMMOLARI

MATERIALLAR
TO'PLAMI
XIV

UO'K 81'373

81.2-3

G 13

Gadoeva, M.I.

Tilning leksik-semantik tizimi, qiyosiy tipologik izlanishlar va adabiyotshunoslik muammolari [Matn] : materiallar to'plami, VII / to'plovchi va nashrga tayyorlovchi: M.I.Gadoeva; mas'ul muharrir: Z.I.Rasulov; Buxoro. "Durdona" nashriyoti, 2023 yil. 252 bet.

KBK 81.2-3

To'plamda Respublikamiz olimlari, ilmiy tadqiqotchilarining filologik mavzular doirasidagi, jumladan, muayyan til doirasidagi lingvistik qarashlari; qiyosiy-tipologik izlanishlari; tillarni o'qitish nazariyasi va millat, milliy madaniyatning amaliy globallashuvi davrida tildan foydalanish muammolari, shuningdek, tillarni o'qitish usuliyoti; adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik istiqbollari borasidagi fikr-mulohazalari o'z ifodasini topgan.

To'plam filologik yo'nalishdagi ilmiy izlanuvchilar, katta ilmiy xodim izlanuvchilar, tadqiqotchilar, magistrantlar va talabalarga mo'ljallangan.

Tahrir hay'ati:

*Xamidov O.X., (BuxDU professori), Rasulov T.X. (BuxDU professori),
Haydarov A. (BuxDU professori), Gadoeva M.I. (BuxDU f.f.d. (DSc),*

Mas'ul muharrir: Rasulov Z.I. (BuxDU f.f.d. (DSc),

Mas'ul kotib: Djumaeva N.Dj. (BuxDU f.f.f.d. (PhD))

To'plovchi va nashrga tayyorlovchi:

filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent M.I.Gadoeva

Taqrizchilar:

**Davlatova M.X., Buxoro davlat tibbiyot instituti ingliz tili kafedrası
dotsenti, f.f.f.d. (PhD)**

**Qobilova N.S., BuxDU Ingliz tilshunosligi kafedrası dotsenti, f.f.f.d.
(PhD)**

To'plamdan o'rin olgan maqolalardagi fakt va raqamlarning haqqoniyligi, mazmuni, saviyasi va savodxonligi uchun mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

BuxDU Ilmiy texnik kengashining 2023 yil 23 fevraldagi 3-sonli navbatdan tashqari yig'ilish qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-9329-9-9

Juraeva Makhliyo Rashidovna. Representation of a symbol in intercultural communication	65
Rakhmatova Mehriniso Musinovna, Buronova Guzaloy. The role of pragmatic competence in language learning at bukhara state university. 69	
Rakhmatova Mehriniso Musinovna, Bekmurodova Marjona. How english language learners improve their sociolinguistic competence	72
Raxmatova M.M., Yuldosheva Niginabonu. Problems faced by second language learners in uzbekistan when acquiring sociolinguistic competence	75
Xayrullayeva Gulasal. Intensivlik semantik-pragmatik kategoriya sifatida	79
Rajabova Maktuba. Structural and semantic analysis of english phraseological units with the meaning "Human character"	83
Sayitova K.H. Effect of time management on teaching and learning foreign languages	86
Караматова Зарина Фатилловна. Жаҳон адабиётида элегия жанри. 88	
A.A.Haydarov, D.U.Mansurova. Intonatsiyaning tasnifi va uslubiy xususiyatlari	91
Umurova Xushvaxt Hakimovna, Qahhorova Guli. Yozuvning tilshunoslik va ruhshunoslik masalalari	94
Muxammadiyeva Nigina Maxmudovna. Emotivlik funksional-semantik kategoriya sifatida ifodalinishi	96
Navbahor Nazarova. Tilshunoslikda antroponimik birliklarning nazariy tadqiqi	99
Abdullayeva Gulnora Gaybulloyevna, Mirshayeva Nilufar Ilhom qizi. Kichik yoshlilarning chet tilini o'rganishida yosh xususiyatlarining ahamiyati	102
Зарина Ҳабибовна Усмонова. Таржимада таржимон улуши ва таржима хусусиятлари	105
Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna, Teshayeva Zebo Ilhomovna. Tilda lakunalarning ishlatilishi hamda o'ziga xos xususiyatlari	108
Sadikov Erkin Tursunovich. Inkomi ifodalovchi nutq aktlarining umumiy tavsifi	111
Saparova Mohigul Ramazonovna, Ruzimurodova Marjona. The importance of body language in communication	118
Заринагор Джалилова Баходировна. Шахс ва жой номларининг гул номлари оркали ифодаланishi	120
Rasulova Nigina Alisherovna. Definitions given to the concept of "linguistic person" in modern linguistics	123

qiziqarli va aktual bo'lsagina, darning mazmuni hamda maqsadi o'rganuvchilarga tushunarli va esda qolarli bo'ladi.

Chet tili o'rganuvchilari chet tili ta'limida o'zga bir chet tili, ma'daniyat bilan to'qnash keladilar. Shu sababdan, mashg'ulotlarda aynan o'sha chet tiliga xos bo'lgan autentik materiallardan, o'sha madaniyatni yetkazib bera oladigan matn va dabiyotlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ahrorovna, N. N., & Marjona, M. (2021, November). Essential Memory Improving Techniques in Teaching and Learning Process. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 62-68).

2. Xolmatova, Malika Ibadullayevna. "Umumtalim maktablari ingliz tili darslarida Chet tili ko'nikmalarini rivojlantirish." Science and Education 3.2 (2022): 999-1005

3. Yakubov, Fazliddin Utaganovich. "Improving communicative language skills through role playing activity." Science and Education 3.2 (2022): 1006-1010.

Зарина Ҳабибовна Усмонова,

Инглиз тилшунослиги кафедраси катта ўқитувчиси

ТАРЖИМАДА ТАРЖИМОН УЛУШИ ВА ТАРЖИМА ХУСУСИЯТЛАРИ

Таржима амалиёти пайдо бўлибдики, аслиятни она тилига қандай ўтириш лозим - сўзма-сўзми ёки эркин тарздами - деган масала таржимонлар олдига кўндаланг турган муаммо саналади. Айрим шахслар, масалан, XX асрнинг бошларида ижод қилган санъаткорлар, сўзма-сўз таржимани ёқлаб чиққанлари қолда, амалий фаолиятларида шу усулдан кўпроқ фойдаланиб келган бўлсалар, кўпчилик ижодкорлар эркин таржимани афзал кўриб, санъаткор аслиятнинг ҳарфини эмас, руҳини, сўзини эмас, мазмунини, шаклини эмас, унда мужассамлашган ахборотни бера билиши керак деган нуқтан назарни олға сурганлар. Аммо масалани назарий ҳал қилиш лозимлиги кеч қимнинг ҳаётига келмаган.

Таржиманинг максали, китобхоннинг савияси ва дили, матн тури каби катор масалалар муҳокама кун тартибига қўйилмаган. Назарий асоснинг ишланмаганлиги таржима жараёнига турлича ёндалишни келтириб чиқарган. Бу, ўз навбатида, катор таржима турларининг вужудга келишига сабаб бўлганки, уларнинг айримлари ижодий-илмий, баъзилари иллатли деб тан олинади. қуйида уларнинг айримлари ҳақида фикр юритилади.

“Инсон ақлий фаолиятининг икки соҳаси – фан ва адабиёт, бу соҳаларда қалам тебратувчи икки қалб эгаси – олим ва адибнинг меҳнати ўртасидаги умумийлик табиат ва жамият ҳодисаларини тасниф қилиш ва тасвирлаш, тараққиёт ва маънавий камолот йўлида жамият манфаатларига хизмат қилишдан иборат.”¹

Ҳозирги кунда инглиз тилидан ўзбекчага бевосита таржима қила оладиган ҳақиқий мутахассис санъаткорларнинг йўқлиги сабабли инглиз тилида ижод қилган муаллифлар асарлари ўзбек тилига ҳамон рус тили орқали ўтирилмоқда. Бу таржима жараёнида муқаррар йўл қўйиладиган нуқсонлар миқдорининг икки баравар ошиб кетишига олиб келмоқда. Бироқ кўпчилик моҳир таржимонларимиз асарлар руҳига чуқурроқ кириб бориш ва бу руҳиятни ўзбек тилига юқори маҳорат билан талқин этиш воситасида таржимавий қусурлар олдиға маълум даражада парда тутиб келмоқдалар.

Жумладан, моҳир таржимонимиз Амир Файзулла таржимасига мансуб Рэй Бредберининг “Марсга ҳужум”² романи ҳам бевосита таржима назмунаси бўлиб, русчадан ўзбек тилига ўтирилган. Таржима жараёнида, одатда муқобиллар маъноси кўп ҳолларда контекстга боғлиқ бўлади, аммо луғатга мурожаат қилиш ҳам муҳимдир. Таржима хусусияти таржиманда сўз маъноларини тахминий таржима қилишга йўл қўйилмайди. Сўз ва унинг маъноларини таржимон яқши билиши ёки уларни луғатдан топиши шарт. Акс ҳолда таржимон “таржимоннинг сохта дўстлари” тузоғига тушиб муқарар.³ Таржимодаги асарда таржима хусусияти ва таржимон улуши ҳақида сўз борар экан, “Таржимон меҳнатини ҳеч қачон ҳеч қачон иккинчи даражали деб тушунмаслик керак. Унинг меҳнати ёзувчи меҳнати билан баробар. Улуғ Гумбольднинг “тил – фаолият”⁴ деган машҳур афоризми ҳаммадан кўра кўпроқ таржимонларга тегишлидир. Таржимон тилни ҳаракатга келтиради.”⁵ 1996 йилда Динора Султонованинг аслиятдан бевосита амалга оширган катор инглиз шoirлари шеърлари таржимаси «Фароғат» номи билан нашр этилди. 2003 йилдан эътиборан Ўзбекистан телевидениеси орқали такрор ва такрор намойиш этилаётган Япония кино ижодкорларининг

¹ Файзулла Саломов. Таржима ташвишлари. – Тошкент: Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат вазирлиги, 1983. – 15 б.

² Рэй Бредбери. “Марсга ҳужум”. “Янги аср замири”, - 2016 йил. – 6. Б.

³ I.G'ofirov, O.Mo'minov, N.Qambarov. Tarjima nazariyasi. – Toshkent: “Tafakkur bo'stoni”, 2012, – 104 B.

⁴ Гумбольдт Вильгельм фон. Избранные труды по языковедению. – Москва, 1984. – 61с.

⁵ I.G'ofirov, O.Mo'minov, N.Qambarov. Tarjima nazariyasi. – Toshkent: “Tafakkur bo'stoni”, 2012, – 104 B.

«Опин» номли кўп сериали кинолентаси ўзбекчага инглиз тилидан Хулқар Аъзам томонидан воситачи тил ёрдамсиз тўғридан-тўғри оби-тобида таржима қилинган, бу бошлаб юборилган ижобий жараённинг илк меваларидир.

Хуллас, мамлакатимизда билвосита таржимадан бевосита таржимага ўтиш жараёни бошлаб юборилди. Бу саъй-ҳаракат ўзбек китобхонларининг жаҳон адабиёти дурдоналари намуналари билан батафсилроқ танишишлари учун имконият яратиб бериш барабарарида яъни келажакда таҳлил ва таъкиқ учун ҳам шубҳасиз зарурий материал ҳозирлай олади, деган умиддамиз.

Қайд қилиш зарурки, мамлакатимизда кўп асрлик тарихий давр мобайнида жуда катта бадиий-адабий, тарихий, ақловий, фалсафий, илмий, диний асарлар ўзбек тилига ўтирилди. Адабиётимиз тарихининг катта улусини ташкил этадиган бундай бойликни илмий-танқидий ўрганиб, натижасини таржима амалиётига жорий этиш таржимачилик ишининг юқори савиясини белгилайди.

Жек Лондоннинг «Ҳаётга муҳаббат» ҳикояси 1958-йилда Фаттоҳ Абдуллаев томонидан ўзбек тилига ўтирилиб нашр қилинган. Инглиз адабиётидан қилинган жуда кўплаб асарлар рус тили орқали ўзбек тилига ўтирилиб келинган. Бу эса рус таржимони томонидан эътибордан четда қолган аслиятдаги муҳим прагматик белгиларни ўзбек таржимони томонидан ҳам такрорланишига, айрим ҳолларда эса янада кўполроқ хатоларга йўл қўйилишига сабаб бўлган. Аммо бу билан ўзбек таржимонини айблаб бўлмайди. Улар инглиз тилини билмаса-да ўзбек китобхонларини инглиз адабиётининг ажойиб дурдоналари билан таништириб, маданиятлараро коммуникацияни амалга оширишга ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшиб келмоқда. Америка ёзувчиси Жек Лондоннинг «Ҳаётга муҳаббат» ҳикояси ўзбек таржимонлари туфайли кўплаб китобхонларнинг сеvimли асарига айланган.

Аслиятнинг прагматик хусусиятларини таржимада қайта яратишда таржимоннинг аслият матнига нейтрал бўлиши талаб этилади. Акс ҳолда таржимоннинг шахсий муносабати таржимада аслият мазмунига путур етказиши ва исалган натижага эришилмаслиги мумкин. Баъзан аслиятдаги прагматик маънони сақлаб қолиш учун, тилни мукаммал билишнинг ўзи камлик қилади, чунки баъзи сўзлар матнда луғатларда кўрсатилмаган маъноларда қўлланган бўлади ва бундай сўзли жумлаларни контекстдан келиб чиққан ҳолда таржима қилишга тўғри келади. Яъни бу каби сўзларнинг маъносини контекстни ўрганиб чиқиб билиб олиш мумкин.

MATERIALLAR TO'PLAMI

XIV

Адабиётлар рўйхати:

1. Ғайбулла Саломов. Таржима тапшиқлари. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983. – 15 б.
2. Рэй Бредбери. “Марсга ҳужум”. “Янги аср авлоди”, - 2016 йил. – 6. Б.
3. I.G'ofurov, O.Mo'minov, N.Qambarov. Tarjima nazariyasi. – Toshkent: “Tafakkur bo'stoni”, 2012, – 104 B.
4. Гумбольдт Вильгельм фон. Избранные труды по языкознанию. – Москва, 1984. – 61с.

Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna,
BDU, Ingliz tilshunosligi kafedrasasi o'qituvchisi

Teshayeva Zebo Ikhomovna,

BDU, Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili) yo'nalishi talabasi

TILDA LAKUNALARNING ISHLATILISHI HAMDA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Kalit so'zlar: Lakuna, konsept, terminlashuv, konkretlashuv, realiya, muqobilsiz so'zlar, xarakterli so'zlar, leksik ifoda.

Biror xalqning maishiy-madaniy, ijtimoiy va tarixiy madaniyati uchun xarakterli va boshqa xalq uchun begona bo'lgan, boshqa tilda aniq muqobili bo'lmagan, so'z va so'z birikmalari lakuna hisoblanadi. Lakuna termini ilk bor kanadalik tilshunoslar tomonidan fanga kiritilgan. J.P Vine va J. Darbellar lakuna termini haqida quyidagicha ta'rif keltirgan: “ Bir tildagi so'z boshqa tilda o'z muqobilini topa olmagan o'rinlarda har doim lakuna hodisasi voqelanadi”. [1] “V.G. Gak lakunalarni "tilning leksik tizimidagi bo'shliqlar, bor bo'lishi kerakdek ko'ringan so'zlarning mavjud emasligi”,- deb tushuntiradi. [2] Tadqiqotchilari lakunalarni mazkur jamiyatda tushunchalarning mavjudligi, biroq ularni ifodalovchi so'zlarning yo'qligi, bunday tushunchalar uchun boshqa tilda alohida leksik ifodalarning mavjud bo'lishi deb hisoblaydi. Lakunalarga misol tariqasida fransuz tilida rus tiliga qiyosan *сутка* va *княток* so'zlarining mavjud emasligini keltiradi.[3] Lakunalar tilda zid so'zlar, lakunalar, oraliqlar yoki til xaritasidagi oq dog'lar, tarjimasiz so'zlar, muqobilsizlar, nol so'zlar yoki fonli leksika deb yuritilganini kuzatishimiz mumkin. S.Maxov va S.Florinlar lakuna hofisasini ifoda vositalarining alohida kategoriyasi bo'lgan realiyalar, ya'ni biron xalqning maishiy, madaniy, ijtimoiy va tarixiy hayoti uchun xarakterli va boshqa xalq uchun begona bo'lgan, boshqa tilda aniq muqobili bo'lmagan siz va so'z birikmalari sifatida talqin qilishgan.[3] Muayyan xalqning madaniyatida boshqqa madaniyat vakillari